

Найчисленнішою є група фото партійних делегацій з Болгарії (1966 р., 1977–1980 р.).

Отже, це пошукування стане у нагоді для дослідників, які вивчають історію Тарасової гори радянського періоду, біографію вищезазначених відвідувачів. Адже колекція фото Шевченківського національного заповідника розкриває призабуте і відкриває шляхи до нового сприйняття постаті Тараса Шевченка, а отже українців і України.

Бібліографічні посилання

1. Див. про це ширше: *Тарахан-Берега* З. П. Святиня. – К., 1998.

Надійшла до редколегії 27.08.2008 р.

УДК 94 (477) „1920-1930“

О. М. Ігнатуша

Запорізький національний університет

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ 20–30-х рр. XX ст.

На основі маловідомих джерел проаналізовано зміст національно-культурного будівництва в 20–30-х рр. XX ст. на території нинішньої Запорізької області. Визначено характер і особливості історичних процесів.

Глибокі зміни у духовно-культурному житті сучасної України, які відбуваються під впливом трансформації посттоталітарного суспільства у напрямі формування громадянського суспільства, підносять актуальність історії вітчизняного національно-культурного будівництва.

Одним із напрямків історичних досліджень духовно-культурної сфери є вивчення умов і тенденцій розвитку культури в регіонах. Науковий аналіз цієї сфери збагачує уявлення про зміст і характер соціокультурних процесів з'ясуванням внеску місцевих соціальних інституцій і діячів у духовну скарбницю суспільства.

Недостатньо осмисленим у зазначеному контексті залишається духовно-культурне життя території, яка сьогодні є складовою частиною Запорізької області, зокрема – стосовно подій 20–30-х рр. XX ст.

Слабка дослідженість цієї хронологічної доби у регіональному та краєзнавчому вимірах значною мірою пояснюється загальним станом історичного краєзнавства, тривалим збереженням методологічних сте-

© О. М. Ігнатуша, 2008

реотипів, сформованих ще за радянської доби. Ці стереотипи ігнорували місцеву проблематику як «мілкотем'я». Насправді за таким підходом стояла нездатність компартійної влади тримати під своїм всеохоплюючим контролем багатоманіття характеристик суспільного життя.

Привертаємо увагу дослідників до потреби й можливості глибоких історичних характеристик національно-культурного життя Наддніпрянської України і, зокрема, в одному з її регіонів – Запорізькому краї – протягом 20–30-х рр. XX ст. Означений хронологічний період встав у себе різні за змістом етапи національно-культурного життя. Домінуючим фактором доби виступала радянська державна політика. Її реверсивний хід по вісі «НЕП–сталінська модернізація» надав суперечностей і трагізму долям людей, відбився на ментальності титульної нації та національних меншин, що відчувається й у сьогоденній Україні.

Передусім звернемо увагу на тісну залежність змісту національно-культурних процесів на Запоріжжі від процесів, що розгорталися в Наддніпрянській Україні в цілому. З одного боку, ці процеси були покликані до життя національно-визвольним характером української революції 1917–1921 рр., з іншого – посиленням впливу більшовицької партії.

Зміст цих процесів простежимо за перебігом українізації на Запоріжжі, характеристиками стану національних меншин і подій культурно-освітнього життя у краї.

Українізація в Запорізькому краї. Причини і початок політики українізації на Запоріжжі були такими ж, як і в інших регіонах Наддніпрянщини, що входили до УСРР. Більшовицька влада вбачала в українізації спосіб залучення народів до соціалістичного будівництва і, водночас, встановлення всеосяжного контролю над процесами національного відродження.

Головну ідею цієї політики – розвиток національних культур під контролем більшовиків – сформулював XII з'їзд РКП(б) у квітні 1923 р. Такий підхід з самого початку визначив комуністичну орієнтованість всіх заходів національної політики. 27 липня та 1 серпня 1923 р. З'явилися декрети ВУЦВК, що проголошували рівність мов та вказували на необхідність надання допомоги у процесі розвитку української мови та мов національних меншостей.

Запорізький край, як і весь південний регіон України, відзначався багатонаціональним складом населення. Специфіка його етнічного складу полягала в тому, що існували місця компактного розселення представників національних меншин, а міста були значно зрусіфікованими через наявність великих промислових підприємств та зосеред-

ження державних і партійних установ. Свідченням строкатого національного складу населення нашого краю слугують наступні цифри. Українське населення Запорізького округу в 1926 р. становило 80,5 %, Мелітопольського – 57,8 %, Маріупольського – 54,7 %. Російське – відповідно – 11,1 %, 25 %, 18,5 %, німецьке – 4,1 %, 6 %, 6,3 %, єврейське – 3,5 %, 2,1 %, 3,3 % [9, с. 95]. Всупереч наведеним цифрам, на території краю на початку 20-х рр. не виходили книжки й газети українською, німецькою, єврейською та іншими мовами. Діловодство в державних установах велося виключно російською мовою. Національно-культурні товариства закривалися. Останні «Просвіти» в нашому краї були розігнані в 1921-1922 рр. Отож, партійно-державний курс на національне відродження на Запоріжжі був надзвичайно бажаним і життєво необхідним.

У травні 1925 р. у Запоріжжі почала діяти комісія українізації, створена окрвиконкомом. Вона зайнялася перевіркою стану української мови, створенням районних та відомчих комісій. Комісії організували цілу низку курсів і гуртків з вивчення української мови.

Але темпи цього процесу виявилися повільнішими, аніж сподівались його ініціатори. Українізація зіткнулась з опором партійного та державного апарату, тобто тих, на кого покладалося її впровадження. Частка російського і зрусифікованого складу цих органів була дуже великою. Додавався взнаки й стереотип гордування, вищості російської мови – мови Леніна і більшовиків над українською – мовою «дрібно-буржуазного селянства і петлюрівців».

Запорізький окрвиконком змушений був відверто зізнатися, що однією з головних причин гальмування було «недостатньо серйозне відношення до вивчення цієї мови з боку деякої частини службовців».

Серед головних причин, що заважали українізації в діловодстві, називалася «важкість мови, особливо для службовців-неукраїнців». Така аргументація свідчила про високий відсоток неукраїнців серед партійних та радянських чиновників місцевої ланки влади та про силу їхнього політичного впливу, значно вищу від сили впливу чиновників-українців.

Аби надати вигляд масштабності показників «вже проведеної» українізації, звітністю охопили й село, яке без того було україномовним. Така маніпуляція дозволила вже в 1925 р. відрепортувати: «Маємо позитивні результати, так, наприклад, в сільрадах діловодство переведено на українську мову на 90 %, причому в деяких і на 100 %» [10, с. 43]. Райвиконками вважалися українізованими на 85 %. Потенціал українізації найнижчої ланки державного апарату було одразу практично вичерпано. Цифри вже не могли суттєво змінитися наступного року.

Складнішою була ситуація в містах. За звітами окрвиконкому, протягом 1926 р. українізацію міського державного апарату «довели» з 50 до 90 %. Наведені цифри були надзвичайно перебільшеними і відображали всю умовність статистичних показників та їхню далекість від реального стану справ. Це засвідчила статистика наступного – 1927 р., про що скажемо далі. Факт завищення результатів у звітах дає зрозуміти, що до українізації поставились не як до стратегічного державного курсу, а як до чергової з політичних кампаній, про яку треба було якнайскоріше відрепортувати.

Матеріали, зібрані 1927 р. органами КП(б)У, підтвердили, що тільки 21,6 % радянських службовців добре знають українську мову, 28,2 % – знають її більш-менш, решта – не володіють нею. Роботу комісії з українізації оцінили на «незадовільно». Про непослідовність політики українізації на Запоріжжі свідчить резюме ЦК КП(б)У в березні 1929 р.: «Млявий темп українізації в окрузі, особливо партактиву і парторганізації, і цілковита відсутність роботи щодо українізації на Дніпрельстані».

Подібним чином ситуація складалася і в Маріупольському окрузі, до західної частини якого у 20-ті рр. входила територія нинішніх Бердянського, Куйбишевського, Розівського районів Запорізької області. Загальностатистичні дані по цьому округу показують, що частка українців у складі партійної організації на жовтень 1926 р. становила 34 %, 1927 р. – 39 %, 1928 р. – 42 %. На жовтень 1928 р. українці займали 54 % виборних посад у райвиконкомках. Чим відповідальнішою була посада (окрвиконком, його президія) відсоток українців зменшувався (до 41 %) на користь росіян [11, с. 60].

Незважаючи на непослідовність та повільність впровадження в життя, українізація все ж мала об'єктивні успіхи. Українська мова впроваджувалась в роботі клубів, хат-читалень, репертуару театру, місцевих хорових колективів. У 1929 р. у Запоріжжі була організована хорова капела «Дніпрельстан», що виконувала, серед іншого, українські народні пісні та класику.

Збільшилось число українських книжок. Зростала кількість передплатників україномовних газет і журналів «Комуніст», «Пролетар», «Більшовик України». З жовтня 1929 р. було цілковито українізовано газети «Червоне Запоріжжя», «Комунар», «Радянський степ» в Мелітополі. У 1930-1931 рр. поповнення окружної центральної бібліотеки м. Запоріжжя вже на 95 % складалося з української літератури. Це дозволило збільшити її український книжковий фонд з 10 % (в лютому 1929 р.) до 50 % (у вересні 1931 р.), хоча поширювалися не твори української чи світової класики, а масові політичні книжки та твори «червоного письменства» [9, с. 96].

Партія скеровувала національно-просвітню роботу в потрібне для себе русло. Тому в мережі партійної освіти було створено низку гуртків, що вивчали історію КП(б)У та історію України, обговорювали проблеми українознавства.

Проводились «місячники української культури», яким теж намагалися надати «пролетарського змісту». Так, у травні 1929 р. у межах програми розвитку української мови м. Запоріжжя та м. Мелітополь відвідали українські «пролетарські» письменники Володимир Сосюра, Андрій Панів, Сава Божко, Василь Чечв'янський, Володимир Кузьмич. З великим успіхом вони виступали перед широкою аудиторією на Дніпробуді, в Катерининських залізничних майстернях, на заводах – інструментальному та авіадвигунів, в театрі ім. Леніна, перед шкільною молоддю. В окружних центрах під керівництвом партійних комітетів почали діяти філіали літературних організацій Всеукраїнської спілки пролетарських письменників та «Молодняку», які вже на початку 30-х рр. примушені були реорганізуватися й увійти до складу єдиної загальносоюзної Спілки письменників.

Протягом літнього сезону 1930 р. на Запоріжжі гастрюював відомий український театр Леся Курбаса «Березіль». Вистави давалися в міському саду, бо гідного приміщення для театру не було. Саме тоді й постало питання будівництва нового просторого театру.

Отож, українізація здійснювалась в рамках мінімуму, який розуміли місцеві партійно-радянські керівники і до якого вони були готові своїм вихованням. Політична складова цієї політики виразно проступала на регіональному рівні. Проте самодіяльні національно-культурні сили, використовуючи політику українізації, зробили суттєвий вклад у наданні радянській культурі не тільки національних форм, а й українського національного змісту. Запоріжжя, яке формувалося одним із центрів більшовицької модернізації, ставало, водночас, осередком українського національно-культурного життя, знаним і притягальним для всієї Наддніпрянської України.

Національні меншини. Політика коренізації принесла суттєві зміни у розвиток національних меншин. Численні народи, що населяли Запорізький край, отримали змогу організовувати своє державне і громадське життя на національних засадах. Їм не тільки дозволялося, а й наказувалося впроваджувати рідну мову в діловодство радянських установ, розгортати мережу навчальних закладів з викладанням рідними мовами, створювати культурно-освітні установи, видавати газети і масову літературу. Але цей розвиток національних культур мав головнішу мету – сприяти формуванню більшовицького світобачення і прискорювати «соціалістичне будівництво».

При окрвиконкомах заходами «зверху» почали створювати бюро національних меншин, у складі яких діяли німецькі, єврейські, болгарські секції, в залежності від наявності таких меншин на території округу.

Почали створювати національні райони, селищні та сільські ради. У 1924 р. найпершими в Україні були створені Пришибський і Молочанський німецькі національні райони у складі Катеринославської губернії [8] і того ж року – Люксембурзький німецький район у складі Донецької губернії.

Наприкінці 20-х рр. у межах нинішньої Запорізької області діяло 8 національних районів; два російських (Кам'янський і Терпінівський); три німецьких (Люксембурзький, Молочанський, Хортицький) [3, арк. 91]; два болгарських (Ботієвський і Коларівський) [2, арк. 54]; єврейський – Новозлатопільський район. Серед сілрад було 42 німецьких, 32 російських, 31 болгарська, 6 єврейських, 2 грецьких, 1 молдавська, 1 чеська.

Утворення національних районів не означало, що населення того чи іншого району було однонаціональним. Коларівський болгарський національний район Мелітопольського округу об'єднав 30 сільських рад, з яких 24 були болгарськими, 4 – українськими, 1 – російською, 1 – німецькою.

Національні сільські ради виділялись і в звичайних районах. Так, у Мелітопольському районі діяли, крім українських, три німецькі ради (Ейгенфельдська, Йоганесруєська, Олександровфельдська) та одна чеська (Чехоградська).

Ради та їх виконкоми в національних районах, селах і селищах розробляли плани соціального розвитку, вирішували широкий спектр завдань матеріально-технічного, кадрового, соціально-культурного забезпечення. Діловодство в національних районах та сілрадах велося мовою більшості, а також українською.

Одним із наслідків політики коренізації, що позначився на долі населення Запорізького краю, стало землевлаштування євреїв. Бажання радянської влади залучити євреїв – традиційних ремісників і дрібних торговців, що перебували в важкому економічному стані, до «трудової сільськогосподарської діяльності», спричинило до переселення євреїв Правобережжя на територію краю. Переселення почалося в 1926 р. Їх розселяли в Гуляйпільському районі, де з XIX ст. існувало 8 єврейських колоній. На 1 квітня 1928 р. прибуло 768 родин, які зайнялися землеробством. Згодом, у 1929 р. було створено окремий національний район – Новозлатопільський. Проте організація переселення виявилася незадовільною. Новостворені колонії було розміщено далеко

одну від одної та від центрів сільрад. До земельних ділянок скрізь не підвели воду. Будинки виявилися збудованими нашвидкуруч і почали розвалюватися вже з часу заселення. Багато проблем постало із землекористуванням – визначенням меж ділянок старих і нових поселень. Внаслідок цього з місцевими жителями зав'язувалися територіальні конфлікти, що набували антисемітського характеру.

Розгорталася мережа національних шкіл. У 1929 р. у Запорізькому окрузі діяло 13 шкіл з російською мовою навчання, 15 – єврейською, 42 – німецькою. Підготовку спеціалістів здійснювали Хортицький німецький та Преславський болгарський педтехнікуми, Ейгенфельдська та Миколайпільська німецькі та Преславська болгарська сільськогосподарські профшколи, Пришибська ветеринарно-фельдшерська школа, інші професійні школи. Організовувались курси перепідготовки вчителів зі складу національних меншин [6, арк. 50].

Культурно-освітню роботу серед національних меншин проводили національні бібліотеки, сельбуди, хати-читальні, хоча рівень культурно-освітньої роботи в згаданих установах був дуже низьким. Бракувало матеріальної підтримки держави, а відтак – і працівників, обладнання, літератури, підручників національними мовами. Перший районний з'їзд рад Мелітопольщини (1931 р.) прохав ВУЦВК «особливу увагу звернути на поширення видань книжок, зокрема підручників для нацменшостей району, а також і періодичної (зокрема чеської)» [12, с. 26].

Мовами національних меншин на Запоріжжі виходило кілька газет: німецькою – «Die Rote Fane», «Der Schtern», на ідіш – «Die Schturmer».

Із завершенням на користь Й. Сталіна боротьби за лідерство в партії посилюлися централістичні тенденції державної політики, почалося згортання коренізації. Ліквідація округів поклала початок територіальному переділу колишніх національних районів. Хортицький німецький район поблизу Запоріжжя, не проіснувавши й року, був розформований. Частина національних сільрад, у яких німці складали 90 % від усього населення, приєднали до складу Запорізької міськради. Це ускладнило її роботу і, водночас, збільшило дистанцію нерозуміння проблем національної меншини місцевою владою. Почали набувати більших розмірів факти неприйняття німцями та менонітами державної політичної лінії. Посилився еміграційний рух [1, арк. 16]. У його розгортанні поряд із непопулярною для селянства політикою колективізації, суттєву роль у 1930 р. стала відігравати й причина розпуску всіх німецьких сільрад поблизу м. Запоріжжя. Національне життя зазнавало дедалі сильніших деформацій комуністичною системою.

Таким чином, за короткий час, переважно у другій половині 20-х рр. XX ст., на території Запорізького краю були проведені суттєві організаційно-адміністративні заходи, які сприяли поглибленню політики коренізації, гальмували русифікаційний наступ на культуру національних меншин. Завдяки цим заходам національно-культурні й освітні осередки в районах компактного проживання національних меншин швидко перетворилися на джерела формування національних кадрів у різних сферах матеріального і духовного виробництва.

Культурно-освітнє життя. Культурно-освітня сфера Запорізького краю 20-х рр. XX ст. характеризувалась не тільки заходами політики українізації та проявами національного відродження. Серед найхарактерніших його рис було поширення освіти серед населення, і зокрема – серед дорослого.

У ході масової кампанії подолання неписьменності в Запоріжжі і Мелітополі були створені окружні комітети Всеукраїнського товариства «Геть неписьменність!». У 1930 р. Запорізький комітет об'єднував 180 осередків з 22300 членами. На державні та зібрані товариством кошти відкрили школи та гуртки лікнепу. Більшість їх – до 200 – діяло в сільській місцевості.

Причому створювалися окремі школи не тільки для дорослих та підлітків, а й за класовою ознакою – «для наймитів та сільськогосподарських робітників». Партійно-класовий підхід вимагав першочергового охоплення навчанням саме цієї верстви, як вважалося – найближчої за свідомістю до міського пролетаріату. Для кожного району встановлювали плани «охоплення наймитства». Але вони, як правило, не виконувалися. Державні кошти, що виділялись на ліквідацію неписьменності, були малими, а намагання перекласти тягар відповідальності на громадськість не зовсім ефективним. Підводячи підсумок цій роботі на Запоріжжі, ЦК КП(б)У підкреслював нечіткість її виконання, бездіяльність, відсутність класової лінії, перебільшення планів. І все ж таки керівництво визнавало: у Запорізькому краї справа ліквідації неписьменності була поставлена навіть краще, ніж у багатьох інших місцях.

Але протягом 20-х рр. на Запоріжжі неписьменність так і не пододала. На початок 30-х рр. цифри показали 9 тис. неписьменних та 18 тис. малописьменних. Подібним чином ситуація складалася і в Мелітопольському окрузі. Мелітопольський районний з'їзд Рад, що відбувся 15–19 лютого 1931 р., змушений був виносити непопулярні рішення щодо жителів цілої низки сіл, які не бажали йти до лікнепу: Кізіяр, Новомиколаївка, Піщане, Костянтинівка, Вознесенка [9, арк. 99].

Було створено надзвичайні комісії під керівництвом уповноважених від сільрад, яким «надали всіх прав до притягнення неписьменних та малописьменних до шкіл ніяк не пізніше I/III».

Розвиток культури здійснювався в руслі «культурної революції». Усі форми культури мали бути масовими і пролетарськими за змістом. Головну ланку політосвітніх установ складали «селянські будинки» (сельбуди) та хати-читальні. На Запоріжжі в 1928-1929 рр. їх діяло відповідно 124 та 184. При сельбудах створювали гуртки. Найчастіше – драматичні, агрономічні, художні. Матеріальне становище їх було вкрай слабким, часто робота виконувалась без будь-якої оплати і стимулу. При артілях, комунах, радгоспах створювали червоні кутки та будинки колективіста.

Іншу ланку культурно-освітніх установ складали бібліотеки. На початок 1929 р. їх було в Запорізькому окрузі 151. Крім стаціонарних бібліотек створювали бібліотеки-пересувки, організовували роботу книгонош. Так само, як і сельбуди, бібліотеки майже не мали матеріальної підтримки з боку держави. Тому книжкові фонди знаходились у жалюгідному стані й складалися з застарілої літератури. Тим часом, з розвитком народної освіти, читацький попит зростав. Задовольняти його намагалися агітаційно-комуністичною книжкою. Про це свідчать назви книг, рекомендованих Головлітосвітою для хат-читалень Хортицького району у 1925 р.: «Микола Палкін. Як жилось солдатам і селянам в часи Миколи І», «Білі. Оповідання про страшні справи», «Вчора і завтра. Як і звідки взялась нова червона Росія» тощо. Разом із тим, книги «що віджили з буржуазним ладом» підлягали вилученню з бібліотек [5, арк. 59].

У 1930 р. на Запоріжжі діяло 12 клубів, з них 9 – робітничих. У клубних гуртках працювали театральні трупи, проводили вистави, концерти, вечори та дитячі ранки. Набули популярності такі форми самодіяльної роботи, як «живі газети» і «політсуди». На них засуджувались політичні противники більшовиків всередині країни, «хижі наміри світової буржуазії по відношенню до країни рад», «антинародні дії урядів капіталістичних країн» тощо [4, арк. 23]. Клубні робітники обслуговували політичні кампанії, виїздили з шефською роботою на село.

Розширювалась мережа кіноустановок. У грудні 1928 р. їх було вже 48, з них 9 знаходилось у м. Запоріжжі. Крім державних, було три комерційних кінотеатри, що знаходились у віданні Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ). Великим попитом користувались пригодницькі фільми. Одна з травневих кіноафіш 1925 р. Захоплено сповіщала: «На екрані демонструється грандіозний фільм, випущений ВУФКУ 1925 р. – «Походження містера Веста в країні більшовиків». Картина

характерно малює пригоди американця в СРСР, який не може зорієнтуватися в Радянській Росії. Картина пройшла в Москві і Ленінграді протягом трьох місяців з колосальним успіхом».

На початок 30-х рр. у Мелітопольському районі кінофікацією вже було охоплено не тільки місто, а й 81 % сільських населених пунктів.

Розширювалась радіомережа. На кінець 20-х рр. по Запорізькому округу налічувалось близько 200 радіоточок. Більшість гучномовців діяло в громадських місцях – клубах, сельбудах, червоних кутках [7, арк. 57].

Таким чином, робота культурно-освітніх установ Запорізького регіону була визначена комуністичним форматом соціалістичного будівництва. Всі форми освіти, культури, мистецтва виконували ідеологічну функцію. Розгортання мережі політизованих культурно-освітніх установ починалося з окружного центру й поширювалося на периферію, охоплюючи своїм впливом різні соціальні прошарки суспільства. Вся робота культурно-освітніх установ Запорізького краю в 20-х рр. XX ст. була зорієнтована не на творчий розвиток людської особистості, пробудження індивідуальної ініціативи, а навпаки – на політизацію мас і гуртування їх для досягнення головної мети – виконання більшовицького плану соціалістичного будівництва.

Приходимо до висновку, що протягом 20-х рр. XX ст. Запорізький край перетворювався на потужний осередок українського національно-культурного життя. Хоча засобами місцевих органів партійної та державної влади національний контекст цих процесів зводився в єдину комуністичну форму.

Специфіка національно-духовних процесів 20–30-х рр. XX ст. на території Запорізького краю полягала у більш активній і суперечливій взаємодії етнонаціонального фактора. Національні меншини складали хоча й незначну, але помітну частку населення, особливо в міському середовищі та серед національно-строкатої інтелігенції, яка завжди була більш дієвим виразником національних інтересів. Строкатість національного складу населення, потужний демократичний потенціал національного оновлення, піднятий національною революцією 1917–1921 рр., змушували владу враховувати національні потреби суспільства.

Завдяки поліетнічному складу населення регіону влада отримала чудову нагоду популяризувати ідеї комуністичного будівництва в середовищі різних етнонаціональних і соціальних груп. Партійно-державна монополія дозволяла все глибше втягувати його в проект більшовизації соціокультурного простору.

З іншого боку, вона наразилася на проблему рахуватися з усе новими запитамі національних груп. За обставин гостроти соціальних про-

блем у країні та революційного нетерпіння влади при їх розв'язанні ця проблема спонукала ліворадикальні сили, що знаходилися при владі, повернутися до централістичних і авторитарних методів регулювання національно-культурних процесів.

Бібліографічні посилання

1. Державний архів Запорізької області. – Ф. П-241, оп. 7, спр. 13.
2. Там само. – Ф. П-267, оп. 1, спр. 29.
3. Там само. – Ф. Р-1, оп. 1, спр. 1147.
4. Там само. – Ф. Р-172, оп. 2, спр. 2.
5. Там само. – Ф. Р-233, оп. 1, спр. 22.
6. Там само. – Ф. Р-576, оп. 1, спр. 4.
7. Там само. – Ф. Р-1327, оп. 1, спр. 1.
8. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – Харків. – 1924. – № 13. – Арт. 130.
9. *Ігнатуша О. М.* Історія рідного краю (Запорізька область): 1914–1939 рр. / О. М. Ігнатуша, В. Г. Ткаченко, Г. Ф. Турченко. – Запоріжжя, 2006.
10. Отчет Запорожского окружного исполнительного комитета Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов за 1924-25 год. – Запорожье, 1926.
11. Отчет Мариупольского окружного комитета КП(б)У и Окр. КК-РКИ XIX окружной партийной конференции. Октябрь 1927 – октябрь 1928. – Мариуполь, 1928.
12. Постанови 1-го районного з'їзду рад Мелітопольщини (15–19 лютого 1931 р.). – Мелітополь, 1931.

Надійшла до редколегії 13.09.2008 р.

УДК 94 (477) «1921/1939»

О. В. Бойко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МОЛОДЬ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНОГО ПРОТИСТОЯННЯ 1920–1930-х рр.

Досліджено особливості та результати боротьби радянської влади з православною церквою за вплив на світогляд, виховання та освіти молоді в Україні впродовж 20–30-х рр. XX ст.

В умовах розбудови нової Української держави вкрай важливими є питання, пов'язані з забезпеченням проведення виваженої, цілеспря-

© О. В. Бойко, 2008